

ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՕԾՈՒՄ

Տանար լեցնող բազմությունը կը ծփալալի ալիք ալիք, համաձայն արարողութեան ընթացող զննացիին: Բոլոր դեմքերու վրայ կը շարժի յուզումին հետ յամբնաբաց ծանր ու մտայնագրական մը:

Հինգ ընծայեալներու ծնկաչոփ կը կենանք Սրբազան Հայրապետին առջեւ. մեր երկու կողմերը սրտաւոր շուրջանակի կը կենայ եկեղեցականներու դասը, լսելու համար մեր հաւատքին եւ դաւանութեան խոստովանութիւնը, համաձայն Հայրապետի հարցումներուն:

Խորհրդաւոր է պահը, մանաւանդ ընծայեալներու համար. մեր երեւակայութեան առջեւէն կ'անցնին հետզհետէ, իբրեւ խորհրդաւոր շարժապատկերի մը մէջէն, քիստոնեական մտածումին սրբությունը կերտող մեծ անձնաւորութիւններու դեմքեր, մին միւսէն աւելի լուսափայլ ու շեղ: «Յաւիտեանական յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի», կ'երգեն դպիրները սրայոյց ու փայտաւոր, իբրեւ երախտագիտութեան տուրք եւ վկայութիւն անոնց՝ որոնք գերագոյն վկաները եղան եւ կը շարունակեն մնալ ինչպէս քիստոնեական տիեզերական հաւատքին, այնպէս ալ մեր եկեղեցւոյ:

Այսկերպ կը վերջանար արարողութեան նախապատրաստական մասը: Յետոյ նորէն կը կազմուէր քափօր, առաջնորդելու համար ձեռնադրուողները դէպի աւագ սեղան, ժողովուրդի բազմութեան մէջէն հոսող ոսկի գետակի մը նման:

Նորին Ս. Օծուրքները բազմած է սեղանին աջակողմ դրուած արտաքին վրայ, շարժապատկերաւոր առնչութեամբ եպիսկոպոսներէն եւ սարկաւազներէն: Իրեն կ'ուղղուին ընծայողներն ու ընծայեալները: Հակիրճ բայց սպաւորող արարողութենէ մը յետոյ, հինգ ընծայեալներու բնիքն վրայէն կը դառնան դէպի ժողովուրդը, ծնրադիր եւ ձեռամբարձ: Արարողութեան ամենէն խորհրդաւոր պահն է: Եկեղեցականաց դասը երիցս կ'երգէ «աստուածային եւ երկնաւոր շնորհ ... կոչէ ... ի փառանայութենէ յեպիսկոպոսութիւն սրբոյ եկեղեցւոյ ի սպասաւորութիւն», եւ դարձեալ դասը վարեն՝ յանուն ժողովուրդին, երիցս

ձայնակցելով կը պատասխանէ «արժանի են»: Յուզումը կը լեցնէ տանար, վառուող ջահերուն ներքեւ եւ դէպի սեղանը կարկառուն զայն հարգանքով նայուածներուն մէջ կը պատկան արցունքներ, ծաղկող պարտեզի մը վերածելով եկեղեցին լեցնող հոգեւորաց հաւատարմութեան բազմությունը: Յուզումն ենք նոյնպէս մենք, նշուածներէն ներքեւ նրաւորական վայրկեանին եւ յանձնառութեան ներգործող ազդեցութեան:

Դարերն ի վեր, մեր եկեղեցւոյ նամբով, կը մտնէին օրներս: Դեղեցիկ է արտայայտութիւնը, սակայն զայն իրականացնելու կերպը յանախ աշխարհ մը դժուարութիւններու բախող: Անոնք որ կը զգան ներքին մարդուն նորոգութեան այս երկունքը, կը բանուին տաղանթներ մը որ նշուէր է ու խոր եւ որուն հետ կարելի չէ հաշտուիլ առանց աստուածային շնորհին: Որքան նշանակալի է մտածումը քէ ով որ մեծ գործի մը կը լծուի, Աստուծոյ կոչումն ալ է զգալ ինքզինքը եւ անոր հովանիին ապաւինած ստանձնէ պատրաստութիւնն ու ծառայութիւնը իր եկեղեցիին ու ժողովուրդին:

Վերջացած է երգը, կը դառնան դէպի սեղան: Աղօթք, ձեռնադրութիւն, յետոյ կը շարունակուի Ս. Պատարագը, կը կարդացուի գիրք եւ աւետարան, կը կատարուի ընծայից վերաբերումը: Տակաւ կը խաղաղի լարումն հոգեւորական եկեղեցին լեցնող բազմութեան: Դպիրները կ'երգեն մեղանու ու զգացում: Ս. Հայրապետին ձայնը անհուն բարձունքէ մը իջնող պատգամի մը պէս կը հնչէ խորհրդաւոր անակնկալի մը սպասումով կարծես տոգորուող հոգիներուն վրայ:

ՇՆՈՐՀԱՐԱՇԵՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՕԾՈՒՄ

«Ողջոյն»էն առաջ կը վերսկսի ձեռնադրութեան արարողութեան խորհուրդը. ընծայեալներու ծնրադիր կը բոլորուին դարձեալ ձեռնադրող Հայրապետին առջեւ, որ յուզումէն կարկառող ձայնով կը կարգայ շնորհաբաշխութեան մեծ աղօթքը, որով Ս. Հոգւոյն կենդանորէն շնորհը կը հայցուի նոր ընծայից վրայ: Կը փառուի վարդապետը

եւ ձեռնադրուողներս զգեսաւորուած եւ պիսկոպոսական հանդերձանով, կը շարունակէն սեղանին առջեւ: Ժամն է օծումին, իբր նշանակ Ս. Հոգւով դրօժմուելուն: Դպիրները կ'երգեն «Կենդանաբար Ասուած» շարականը, սեղան կը բերուի Ս. Միւռնի աղանին: Հայրապետը ընդունելով զայն, կ'երգէ «Առաքելոյ աղանոյ», Հոգւոյն Սրբոյ իշման շարականը, հեղով սուրբ իւղը ոսկեայ ընդունարանի մը մէջ: «Ամեն ալելուեա» կը ձայնեն դպիրները, Ս. Հայրապետը կ'ամփոփուի ու կը վերանայ կարծես: Շունչ ու ականջ դարձած է ամեն ոք. արարողութիւնը իր ամենէն յուզիչ բարձրակէսին կը մօտենայ, քաղաքի եւ անշարժութեան մէջէն կը հնչէ յուզումէն քրքրացող ձայնը ձեռնադրող Հայրապետին, որ կարգով կ'օժէ եպիսկոպոսոսներուն նակասն ու աջ ձեռքին բոյր մասը: Ապա իւրաքանչիւրիս կը յանձնէ, սրչութեան ուրոյն օրհնութիւններով, գաւազան, մասանին եւ աւետարանը, մինչ դպիրները վարեն կ'երգէին «Որ ի վերայ բխեալ գաւազանի» շարականը: Այսպէս, եպիսկոպոսական քաղով եւ եմփոռոնով զարդարուած, իշխանութեան մասանին ու գաւազանը զգեցած, նորապսակ հինգ եպիսկոպոսներս սեղանին վրայ շարուած կը կենան: Վերջացած է ձեռնադրութեան խորհուրդը, սարկաւազը կը ձայնէ «Ողջոյն տու միմեանց»ը. Սրբազան Հայրապետը նախ կը համբուրէ իր ձեռնասուններուն օծեալ նակասները, իրեն կը հետեւին բոլոր հոգեւորականները, որոնք իրենց կարգին ժողովուրդին կը փոխանցեն ձեռնադրուած եպիսկոպոսներուն ողջոյնին անդրանիկ օրհներգը: Պատարագի վերջաւորութեան կը հաղորդուին, յետոյ կը շարունակեն բեմին առջեւ, ընդունելու համար հաւատացեալ ժողովուրդին աջամբոյրը:

Աւելի քան արտառուչ էր այն կարօտագին վերաբերմունքը զոր Ս. Էջմիածնայ Մայր Տաճարը լեցնող հաւատացեալ ժողովուրդը ցոյց տուաւ այդ օրը, աշահամբոյրի միջոցին: Կատարօրէն, պիտի ըսէք մեր մեծ բանասէղը, անոնք կը մօտենային մեզի համբուրելու համար մեր աչք, ու բոլորի նայուածքին մէջ կը քարմանար քառամեծ ծաղիկը իրենց հաւաստին, երբ կը նայէին մեզի, երբ կը կախէին իրենց նայուածքն ու հոգին մեր հասակներէն:

Հինէն ի վեր բոլոր ժողովուրդներն ու կրօնները երգի ու խորհուրդի նամբայէն քաղած են Աստուծոյ: Հայ պատարագն ու ձեռնադրութեան խորհուրդը այդ օր անգամ մը եւս իրարու կը կապէին բոլոր հակամարտ գգացումները: Հայ ժողովուրդի դարաւոր գիտելիքները դիմաւորող եւ իր լուծումին տանող մեր պապերու ձայնին, հոգիին ու խորհուրդին այս ծաւալումը, մեզի կը բանայ մեր հարազատութեան գերագոյն ըսկրգութեամբ: Հայ Պատարագը հայ հոգին տնկարէի սրտին կապով խորհրդաւոր ժապաւեկն է, որուն գործաւորներն եղան մեր պապերը եւ որուն ոյժը դարեւով չէ պակսած մեր հոգիներէն, հակառակ դժբախտութեան բոլոր ձմեռներուն: Մեր հոգիի եւ խղիմսանքի մուր բարայրներէն հոսող այդ կանչին մէջ ամեն հայ կը գլայ մաս մը իր հոգիին ու կը բաժնէ հայ դարերն ու երկիրներ, նման ախորհրտին որ կը սարսուռայ երբ կը լսէ իր հեռաւոր հայրենիքին մէկ երգը:

Ոչ մէկ ժողովուրդի մէջ պատարագը այն աստիճան յուզիչ է, որքան մօտապէս պատարագուող ցեղի մը խորաններուն վրայ: Եւ ոչ մէկ ժողովուրդ այնքան արագին խանդաղատանով կը նայի իր ժողովուրդի եւ եկեղեցւոյ նուիրեալներուն քան հայը: Վասնորով ամեն հասակ որ կը խորհակէ ինքզինքը իր ժողովուրդի ծառայութեան ու փրկութեան նամբուն վրայ, հերոս մը եւ սուրբ մըն է միանգամայն:

Ահա քէ ինչո՞ւ համար, Էջմիածնայ Տաճարի նուիրական կամարներուն ներքեւ, իր հարաշատ անցեալին հետ անգամ մը եւս կապուած ըլլալու զգացումը, հայ պատարագին ու խորհուրդին միջոցաւ, սրբազան ու հին գինով մը պիտի խանդավառէր հայ հաւատացեալներու այդ բազմութիւնը, որոնք եկած էին հաղորդուելու մեր պատարագին ու կեանքի դարաւոր խորհուրդին:

Հակառակ մեր հոգեկան ու մանաւանդ մարմնաւոր յոյնութեան, սիրով ու հանդիմով կը դիմաւորէինք ժամեր տնկող աշահամբոյրի այս արարմունքը: Ներքին, անբացատրելի զլացում մը իրարու կը զօդէր կարծես եկեղեցւոյ կանչէն առաջնորդուող հօտն ու հովիւները: Այդ կանչը ձայնն է մեր անցեալին, քնարական զեղումն է հայ հոգիին, պոետական քաղաւած իսկութիւնը մեր դարաւոր վիճակն ու երազին, մեր գրականութեան ու

արուեստին: Այդ ձայնին թելով, իրարու եկած, իրարու կապուած կը մնային մեր հոգիներուն տունտուն արքայական եղող էջմիածնի կարողիկէին կամարներուն ներքեւ:

Ժամը չորսն էր արդէն, եւ սակաւին կը շարունակուէր աշահամբոյրի տարօրէն սրագրաւ արարողութիւնը: Զարմանալի ազգ, սփռելի ժողովուրդ կը մրմնջէն շրջաններս ակամայ: Մեր բովանդակ պատմութեան խորհուրդին պատկերն է որ կը բեմադրուի նորէն, Հայ ժողովուրդի եւ իր եկեղեցիի այս հաղորդութեանը ընդմէջէն: Դարերն ու հանգամանքներ չեն կրնար այնքան դիւրին կերպով աղօթել ու չփայտել ժողովուրդներու հոգիին մէջ իր ամենէն զօրաւոր բնազդն ու հրաշքը, դարեւով ջրդեղուած քրիստոնէական զգացումին եւ մտածումին արեւնովը:

Առանց հոգեկան այդ կառոյցին, կը մտածեմ, հայը գոյգէ կարենայ շարունակել իր գոյութիւնը, սակայն շատ բան կ'որոնցուցած պիտի ըլլայ իր ետքներէն, իր ինքնութենէն: Շատ բան իր ապրումներէն, իր հաստատուած սոկուն հաստատուած ու կամեցողութիւններէն, մէկ կողմէն հակասազգայական կործանումներու դէմ, որոնք կը շարունակեն դեռ իր բաժինը ըլլալ, միւս կողմէն իր տեղական յարաբերակներէն, որոնք իր գոյութիւնն են երաշխաւորած պատմութեան դարերն ի վեր:

Վերջացած է աշահամբոյրի արարողութիւնը, սակայն ժողովուրդի ստուար մասը դեռ կը յամենայ ճանաչեն ներս ու զխաւոր մասերուն առջեւ, ուղղած իրենց հոգին ու նայումները մեզի: Այդ անհունօրէն խօսուն աչքերուն ի տես, որոնց մէջ մեր դարերու խորհուրդը կը հայեցիւնայ, հոգիիս մէջ թել կը նետէ մեծ քերթոյն խօսքը, «ես ննջեմ, այլ սիրս իմ արքուն կայ»:

Եկեղեցւոյ շրջապատին մէկ հեռաւոր անկիւնէն կը լսուի աշուղական հինաւուրց տաղը, «էջմիածնի ոսկի սիւնը...»: Քաղցր ալիք մը կը խռովէ հոգիս, ու կը զգամ քի ինքզինքիս հետ չեմ նորէն, անցեալը այնքան ուժգնօրէն կը բացուի իմ մէջ, որ իզուր կը փորձեմ երեւակայութենէս վանելու այն կարճատեւ ու ոսկի մեղքը, որուն սրբազան շուքային կը տեսնուի ինձի տեսնել բաներ՝ որոնք աւելի քան սիրելի էին...: Ու ինձի կը բուր քի աշխարհ մը կը փայլէ ինձի հետ այդ մեղքին մէջէն՝ առանց մարմինի: (Շար.՝ 2)

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ԱՆՄԱՀՈՒԹԵԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆԸ

Բայց, կ'ըսէ մէկը, որ այլեւս չի կրնար զսպել իր անհամբերութիւնը Աստուծոյ մասին այդպիսի ուրախ գաղափարի մը հետ, «ըսել կ'ուզէք թէ մարդկօրէն լաւագոյնին սահմաններուն մէջ մեկնելով զԱստուծոյ կրնա՞ք երեւակայել, հասկնալ բացարձակ Աստուծոյ թիւնը, ամենակարող, ամենուրեք, ամենագէտ Աստուծոյ, իմաստասիրական պատճառը աշխարհի, էականական էութիւնը տիեզերքի»: Որուն կը պատասխանէ քրիստոնէան նոյնչափ անհամբեր. «Կը կարծէ՞ք թէ ես գիշերը արեւ կ'որսամ թիթեռնիկի թակարդով, որ աշխատիմ բանտարկել Ամենաբարձրաւոր մարդկային խորհրդանշի մը մէջ: Ես ո՞վ եմ որ խօսիմ բացարձակ Աստուծոյ էութեան մասին կամ աշխատիմ ըմբռնել Անհունը հունաւոր մտքով: Իմ հաւատքս սա է միայն որ բովանդակ յաւիտեականութեան ընթացքին, Աստուծոյ մասին բոլոր յատկութիւններով միասին, իր զիտացած լաւագոյնով սկսող մարդ մը երբեք կանգ պիտի չառնէ, բոլորովին դառնայ, ետ դառնայ և դարձեալ սկսի դէպի Աստուծոյ, ճամբու մը վրայ որ այդ լաւագոյնին նուազ լաւագոյն է: Անիկա երբեք պիտի չընտրէ ճանապարհ մը որ անձնականէն աւելի ցած ըլլայ, կամ որ ժխտէ սրբութիւնն ու սէրը: Ըմբռնեմ ո՞րչափ հեռաւորութիւն կ'առաջնորդէ իմ անհարկէս անդին, չեմ կրնար զուշակել, բայց ասիկա միւսնոյն ճամբան է և ոչ ուրիշ ճամբայ»: Սըր Օլիվըր Լօճ տուած է Աստուծոյ գաղափարին մօտենալու մասին քրիստոնէին մէթոտին մէկ կատարեալ համառօտութիւնը. «Պիտի չհաւատամ թէ մարդուն տրուած է ունենալ աւելի ազնիւ կամ աւելի բարձր խորհուրդներ քան իրերու իրական ճամբարութիւնը»:

Երբ, հետեալաբար, քրիստոնէին երեսին կը նետուի հին կշտամբանքը, «առիւծները եթէ կարենային նկարագրել զԱստուծոյ, պիտի պատկերացնէին դայն առիւծի մը պէտք», պատասխանը իսկոյն պատրաստ է: